

Ifous inspel till den forskningspolitiska propositionen 2020

Till
Utbildningsdepartementet

Inledning

Ifous är ett fristående forskningsinstitut vars verksamhet finansieras av sina medlemmar som i de flesta fall är skolhuvudmän – kommunala och fristående. Detta inspel rör de frågor som har bäring på Ifous verksamhet och är utformat mot bakgrund av de erfarenheter av forsknings- och utvecklingsarbete (FoU) som Ifous har genomfört i samverkan med forskare och skolans praktiker.

Sammanfattning av Ifous förslag

Ifous föreslår i första hand att

- regeringen beslutar om en strategisk satsning på praktisknära forskning inom utbildningsområdet som innebär att Skolforskningsinstitutet får utökad anslag om 100 MKR per år för utlysning av medel för sådan forskning,
- ett riktat statligt stöd ges till Ifous som det enda branschforskningsinstitutet inom skolektorn. Storleken bör vara stigande; 20 Mkr år 1, 30 Mkr år 2 och 50 Mkr löpande fortsättningsvis,
- regeringen ger Ifous i uppdrag att vara nationell koordinator för ULF-avtalen med särskilt fokus på skolhuvudmän som saknar egen kapacitet att sluta samverkansavtal med ett lärosäte.

Ifous föreslår i andra hand att

- Vetenskapsrådet tillförs ytterligare medel så att anslagen till utbildningsvetenskaplig forskning kan höjas,
- regeringen uppdrar åt Vinnova att utlysa medel för innovation och utveckling av undervisning i ett brett perspektiv,
- regeringen ser över möjligheten att låta skolhuvudmän i samverkan söka extern finansiering,
- regeringen ökar bidraget per lärarstudent för att stärka lärarutbildningarnas vetenskapliga grund,
- regeringen öppnar upp för att skolans huvudaktörer; staten inklusive lärosätena, huvudmännen och professionen tillsammans utformar ramarna för ett nationellt system för professionsutveckling,

Bakgrund och fakta om Ifous

Ifous är ett fristående forskningsinstitut som samordnar praktiktäna forskning och konkret utvecklingsarbete där lärare, förskollärare, rektorer, förskolechefer och andra yrkeskategorier i skolan (nedan kallade lärare och skolledare) arbetar tillsammans med forskare i klassrumstnäna frågor. Syftet med Ifous verksamhet är att stimulera praktiktäna och praktikutvecklande forskning där lärare och skolledare är aktiva i forskningsprocessen. Syftet är också att ge stöd i konkret forskningsbaserat utvecklingsarbete där lärares och skolledares erfarenheter tas om hand och beprövas.

Ifous startades 2011 med industriforskningsinstitutet som inspiration. Initiativet var ett svar på många skolhuvudmäns önskan att arbeta mer systematiskt och strukturerat med att omsätta befintlig forskning till praktik i klassrummet. Upplevelsen var att en sådan plattform saknades i det ordinarie utbildningssystemet. Under det första året utvecklades en modell för forsknings- och utvecklingssamverkan (FoU) som nu har testats och vidareutvecklats i de FoU-program som Ifous har drivit tillsammans med skolhuvudmän och lärosäten.

För närvarande driver Ifous nio FoU-program där totalt 1 300 lärare, rektorer och skolchefer hos ett 40-tal skolhuvudmän arbetar tillsammans med forskare vid tio lärosäten. Förutom de fleråriga FoU-programmen som är kärnan i verksamheten, erbjuder Ifous även en rad andra tjänster till sina medlemmar. Som medlem i Ifous får man regelbunden information om forskning på skolområdet och om pågående utvecklingsarbete inom samtliga skolformer. Man har också möjlighet att beställa riktade utvecklingsinsatser som är skräddarsydda efter behoven hos en enskild skolhuvudman. Likaså har medlemmar möjlighet att låta sina lärare och skolledare dokumentera och sprida sina erfarenheter i så kallade utvecklingsartiklar som efter granskning publiceras i Ifous kanaler. Till verksamheten finns även knutet ett vetenskapligt råd.¹

Ifous drivs idag som ett helägt, icke vinstutdelande dotterbolag till Skolporten AB, med en initierad styrelse som representerar både kommunala och fristående skolhuvudmän. Diskussioner pågår om att omvandla Ifous till en ideell förening med skolhuvudmannorganisationer som medlemmar. I den nuvarande konstruktionen har Ifous ca 145 medlemmar. De flesta är skolhuvudmän men även andra organisationer med intresse för frågor som rör utbildning och forskning kan inneha medlemskap.

Forskning om, i och för skola måste stärkas

För att kunna bidra till den kunskaps- och kompetensutveckling som de stora samhällsförändringarna kräver och för att möta de utmaningar som skola och utbildning står inför krävs omfattande åtgärder och stärkt samverkan. Den stora efterfrågan från beslutsfattare och praktiker på användbar kunskap

¹ Ulf Blossing - docent GU, Jan-Eric Gustafsson - professor GU, Karin Rönneman - professor GU, Ninni Wahlström - professor LnU

från ett i dagsläget relativt litet utbildningsvetenskapligt forskarsamhälle gör att det är nödvändigt att stärka såväl den långsiktiga grundforskningen som den mer problemorienterade praktikinära forskningen inom det utbildningsvetenskapliga området.

Utbildningsvetenskap – ett förbisett vetenskapsområde

Utbildningsvetenskap är ett relativt nytt vetenskapsområde som fortfarande är under uppbyggnad. Det definieras av Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté som "forskning om bildning, utbildning, undervisning och lärande". Utbildningsvetenskap är också ett förhållandevis litet vetenskapsområde även om det finns på de flesta universitet och högskolor. Områdets tvärvetenskapliga karaktär gör att forskningen bedrivs inom olika ämnen och vid olika institutioner, ofta i samverkan mellan forskare vid olika lärosäten. Det kan samtidigt konstateras att anslagen till den utbildningsvetenskapliga forskningen är mycket små och inte står i proportion till angelägenhetsgraden, sett ur ett samhällsperspektiv. Vetenskapsrådets totala forskningsanslag som fördelas till det utbildningsvetenskapliga området har de senaste åren legat under 4 % vilket är anmärkningsvärt om man betänker den betydelse som skolan och utbildningssystemet tillskrivs för samhällsutvecklingen – ekonomiskt, socialt och kulturellt. Lika anmärkningsvärt är det om man ser till volymen på denna samhällssektor, d.v.s. hur många människor som är direkt berörda. Läsåret 2018/19 gick ca 1,5 miljoner elever i Sveriges grund- och gymnasieskolor och ca 220 000 personer arbetade som lärare i dessa skolformer. Underfinansieringen blir än mer svårbegriplig om man ser till det faktum att skolan under de senaste åren varit föremål för stor kollektiv oro som kommit till uttryck såväl i den allmänna debatten som i de politiska diskussionerna och utspelen. Sjunkande kunskapsresultat och ökad segregation där skolan bedöms sakna förmåga att kompensera för de ökande skillnaderna i elevernas förutsättningar, är med rätta uppmärksammade problem. Till det kommer en skriande brist på utbildade lärare. Detta samtidigt som stor vikt läggs vid evidensbaserad och vetenskaplig grund för undervisning och annan verksamhet genom hela utbildningssystemet. Ofta påtalas också att kvaliteten i den utbildningsvetenskapliga forskningen brister, men det glöms bort att det är en naturlig följd av underfinansieringen.

Vad är praktikinära forskning?

Skolans arbete styrs av skollag, läroplan och kursplaner. I dessa styrdokument ställs höga krav som många verksamma i skolan uppfattar som svåra att uppnå eftersom det saknas kunskap om hur man kan göra. I skollagen uttrycks att utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet (2010:800 1 kap 5 §). Om det ska kunna bli verklighet krävs att de som arbetar i skolan har forskningsbaserad kunskap om undervisning och lärande. Det förutsätter att det finns forskningsresultat som är relevanta för det dagliga arbetet i skolan. Avsaknaden av sådana forskningsresultat inom utbildningsområdet har påtalats av många. Det finns därför stort behov av att forskning om och i skola och undervisning förstärks. Ytterligare en försvårande faktor är att begreppet praktikinära tolkas på olika sätt av olika aktörer och sammanblandas även med andra begrepp som t.ex. behovsstyrd, lärardriven, tillämpad eller praktikutvecklande. Medan somliga ser forskning som studerar lärares verksamhet och praktik som praktikinära menar andra att forskningen för att vara "praktikinära" ska utföras av lärare själva – eller åtminstone aktivt involvera lärare i

forskningsprocessen. Också begreppet behovsstyrd har sina begränsningar i och med att det ofta är otydligt vem som har behov och vem som ges möjlighet att uttrycka dem. Det finns därför anledning att tydligare uttrycka att forskningens resultat ska leda till en förflyttning av praktikens forskningsgrund och till att praktiken utvecklas. För att detta ska bli möjligt krävs att forskningen involverar de verksamma i skolan.

I ännu högre grad än för utbildningsvetenskaplig grundforskning är praktiktäna forskning gravt underfinansierad. Det betyder att förutsättningarna för att bedriva forskning som är relevant för lärares och skolledares arbete i klassrum och skola är mycket ogynnsamma.

Hur ser medelstildelningen ut?

I dag finansieras praktiktäna forskning av ett antal forskningsfinansiärer på nationell nivå, såväl statliga myndigheter som stiftelser och fonder. Därutöver finansierar universitet och högskolor praktiktäna forskning, på egen hand eller i samverkan med skolhuvudmännen. Det finns också skolhuvudmän som ensamma finansierar praktiktäna forskning.

Skolforskningsinstitutet och Vetenskapsrådet är de stora medelsförvaltarna. Det finns dock all anledning att bredda utrymmet och se till att medel kan förvaltas av fler aktörer. För att tydligare signalera skolans betydelse för en innovativ och konkurrenskraftig samhällsutveckling bör även innovationsmyndigheten Vinnova uppdras att utforma utlysningar för innovativ praktikutvecklande forskning i samverkan. Hittills har Vinnova främst fördelat sådana medel till projekt kopplade till samhällets teknikutveckling och digitalisering. Det finns också anledning att se över möjligheterna för skolhuvudmän att i samverkan med varandra söka extern finansiering – och då lämpligen genom ett oberoende ombud som t.ex. Ifous. Detta skulle stärka förutsättningarna för samverkan på jämbördiga villkor.

Ifous föreslår att

- regeringen beslutar om en strategisk satsning på praktiktäna forskning inom utbildningsområdet som innebär att Skolforskningsinstitutet får utökat anslag om 100 MKR per år för utlysning av medel för sådan forskning,
- Vetenskapsrådet tillförs ytterligare medel så att anslagen till utbildningsvetenskaplig forskning kan höjas,
- regeringen uppdrar åt Vinnova, att utlysa medel för innovation och utveckling av undervisning i ett brett perspektiv,
- regeringen ser över möjligheten att låta skolhuvudmän i samverkan söka extern finansiering.

Lärares och skolledares professionella kunskapsbas måste få möjlighet att utvecklas

Om man ser undervisning som en professionell yrkesutövning är det den professionella kunskapsbasen som är den viktigaste förutsättningen för en kvalificerad verksamhet i skolan. Lärares

och skolledares professionella kunskapsbas är i mycket liten utsträckning formulerad och explicitgjord. Många har därför påtalat behovet av att utveckla en sådan bas och förslag på hur lärar- och skolledarprofessionerna kan stärkas har lämnats i olika sammanhang.

Nationellt professionsprogram för lärare och skolledare

Regeringen har i budgetpropositionen för 2020 avsatt medel för införandet av ett professionsprogram för lärare och skolledare. En avgörande fråga är dock var ansvaret för utformningen av ett sådant professionsprogram ska ligga. I Skolkommissionens slutbetänkande *Samling för skolan – Nationell strategi för kunskap och likvärdighet* (SOU 2017:35) föreslås inrättandet av en nationell funktion för lärares och skolledares professionsutveckling. Detta är enligt Ifous fel väg att gå. Det är inte en statlig myndighet som ska ha ansvaret för en vetenskapligt grundad professionsutveckling. Det bör i stället ligga på akademien och professionen tillsammans inom ramen för grundutbildning och forskning, så som är fallet inom andra professionsområden. Ett system för professions- och kompetensutveckling som ligger vid sidan av lärosäten och lärarutbildningar skapar en otydlighet i struktur och ansvarsfördelning. En bättre lösning är att stärka den vetenskapliga grunden i lärarutbildningarna. För detta krävs ytterligare resurser till lärosäten med sådan utbildning.

Makten över kompetens- och professionsutvecklingen

För att säkerställa att den kontinuerliga professions- och kompetensutvecklingen utgår från lärares och skolledares behov och för att undvika att inflytandet enbart hamnar hos lärosäten och forskningsfinansierare krävs dialog och samverkan. Huvudmännen och professionen behöver finnas med både vid formuleringen av behoven och i utformningen av relevanta insatser. Många statliga utvecklingsåtgärder, hur vällovliga och viktiga de än är, tenderar att misslyckas eftersom de som ska genomföra satsningarna inte har varit med i att formulera problemet, analysera behoven eller formulera åtgärderna. När förförståelsen brister riskerar även ansvarstagandet att falla. Bättre förutsättningar ges om insatser utformas så att de svarar mot de behov som de verksamma i skolan själva formulerar.

Ifous föreslår att

- regeringen ökar bidraget per lärarstudent för att stärka lärarutbildningarnas vetenskapliga grund,
- regeringen öppnar upp för att skolans huvudaktörer; staten inklusive lärosätena, huvudmännen och professionen tillsammans utformar ramarna för ett nationellt system för professionsutveckling.

Incitamenten för samverkan måste stärkas

Behovet av samverkan kring forskning och utveckling framträder allt tydligare. Det gäller inom utbildningsområdet såväl som inom de flesta andra samhällsområden. Många skolhuvudmän har svårigheter att av egen kraft leva upp till skollagens krav på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Många saknar också kapacitet i form av resurser och kompetens för att själva driva

forskningsbaserat utvecklingsarbete. Skolhuvudmännen behöver därför samarbeta med andra skolhuvudmän, dels för att kunna dela på kostnaderna men också för att få en större volym i projekten och därmed ett stabilare underlag för att bygga kunskap och bepröva erfarenhet. För att säkra den vetenskapliga kvaliteten är samverkan med lärosäten en förutsättning. Detta låter sig inte göras helt lätt. Även lärosäten kämpar med att få resurser att räckta till, särskilt till praktisknära forskning inom utbildningsområdet. Många kämpar också för att vid sidan av sin forskning och undervisning hitta tid för samverkan med det omgivande samhället. Ytterligare en faktor är att praktisknära samverkansforskning sällan är meriterande och därmed saknas incitament för forskare att aktivt verka för att hitta tid och resurser för sådan forskning.

Som en åtgärd för att komma till rätta med dessa svårigheter har regeringen initierat en försöksverksamhet i syfte att utveckla och pröva hållbara samverkansmodeller mellan akademi och skola genom de s.k. ULF-avtalen, d.v.s. avtal som reglerar samverkan mellan ett lärosäte och en skolhuvudman. Detta är en vällovlighet satsning men den räcker inte. Försöksverksamheten är ännu i sin linda men det kan redan nu konstateras att långt ifrån alla skolhuvudmän har den kapacitet när det gäller resurser och kompetens för att leva upp till de krav som ställs för att kunna sluta ett ULF-avtal.

Ifous – en nationell plattform för FoU-samverkan

I detta sammanhang finns det skäl att lyfta fram den plattform för FoU-samverkan som Ifous utgör. Det som Ifous gör är att samordna intresserade skolhuvudmän och relevanta forskare och utöva en slags mäklarfunktion. Även om det är fullt möjligt för en enskild skolhuvudman att på egen hand initiera ett FoU-projekt i samverkan med ett lärosäte är detta något som sällan sker, av tids- och andra resursskäl. Många vittnar också om behovet av en sådan samordnande funktion för att formulera en forskningsfråga, hitta relevanta forskare, knyta kontakt med andra skolhuvudmän med liknande förutsättningar och för att få till stånd ett reellt FoU-arbete. Behovet av en sådan nationell plattform finns även sett ur lärosätenas perspektiv, då Ifous i sin roll som koordinator avlastar forskarna som ofta inte har utrymme för de arbetsuppgifter som samverkan medför.

Det behövs alltså en infrastruktur för samverkan som inte måste riggas inför varje nytt samverkansprojekt utan som finns upparbetad och som är beprövad. En sådan infrastruktur finns redan i Ifous men behöver ha en mer solid grund i form av långsiktig finansiering.

Hur ser det ut inom andra sakområden?

I Sverige finns institut för att stimulera tillämpad forskning och forskningssamverkan inom flera olika sak- och vetenskapsområden. Den typ av institut som Ifous mest är att likna vid är de så kallade branschforskningsinstituterna som finns främst inom industrisektorn. Dessa industriforskningsinstitut har funnits sedan början av 1900-talet och har sitt ursprung i specifika branscher. Upplägget var inledningsvis att branschföreträdare gick samman i en ideell eller ekonomisk förening, stiftelse eller liknande. I några fall rörde det sig om branschföreningar som gick samman med ett eller flera enskilda företag eller organisationer. Med tiden har flera av branschforskningsinstituterna omvandlats från att vara s.k. anslagsstiftelser till att bli aktiebolag i en process som drivits av RISE (Research Institutes of

Sweden, tidigare IRECO). Tanken var att man genom denna omvandling skulle få färre, större och mer slagkraftiga institut. När instituten blev aktiebolag gick staten in som delägare, normalt som minoritetsägare (30 - 40 procent) för att ha ett reellt inflytande men inte det yttersta ansvaret.

Från och med 2016 har en ny konstellation bildats under RISE genom att staten, helt eller delvis har övertagit ägandet i de ingående instituten inom fyra forskningskoncerner: SP Sveriges tekniska forskningsinstitut, Swedish ICT, Swerea och Innventia. De medel som Rise AB erhöll från staten för helåret 2019 uppgick till 740 Mkr (prop. 2017/18: 1 – utgiftsområde 24). Tanken är att stärka den offentligt finansierade behovsmotiverade forskningen som vid en jämförelse med andra länder historiskt sett varit mycket liten i Sverige.

Fortsatt utveckling och finansiering

I likhet med branschforskningsinstitutet erbjuder Ifous en infrastruktur för samverkan där branschföreträdarna (skolhuvudmännen) själva går samman med målet att stärka FoU-arbetet inom den egna branschen (skolverksamheten). För att kunna vidareutvecklas till en mer stabil aktör som dels stödjer skolhuvudmännens FoU-arbete, dels underlättar lärosätenas arbete genom att samordna insamling av forskningsunderlag och empiri, behöver Ifous statlig delfinansiering. Ett statligt grundbidrag vid sidan av medlems- och deltagavgifter från skolhuvudmännen, som fortsatt bör utgöra den största delen av Ifous intäkter, skulle också bidra till att Ifous oberoende i förhållande till huvudmännen stärks.

Ifous föreslår att

- ett riktat statligt stöd ges stöd till Ifous som det enda branschforskningsinstitutet inom skolektorn. Storleken bör vara stigande; 20 Mkr år 1, 30 Mkr år 2 och 50 Mkr löpande fortsättningsvis,
- regeringen ger Ifous i uppdrag att vara nationell koordinator för ULF-avtalen med särskilt fokus på skolhuvudmän som saknar egen kapacitet att sluta samverkansavtal med ett lärosäte.

Stockholm den 30 oktober 2019

Marie-Hélène Ahnborg

Vd Ifous